

Sturcz Zoltán

Egy reformkori tankönyv – Széchy Ágoston Imre: *Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva, 1840*

1. A szerző szakmai életrajza

Széchy Ágoston Imre piarista szerzetest, paptanárt a lexikonokban, a méltatásokban legtöbb elemzője olyan polihisztorként mutatja be, aki több tudományterületen – teológia, bölcselet, nyelvészet, pedagógia, gazdaságtan – egyaránt jelentős műveket alkotott. Továbbá megállapítható, hogy Széchy annak a reformkorra beérő paptanárnemzedéknek az egyik kiemelkedő egyénisége, amelyet a humántudományok ágán Czuczor Gergellyel, a reáltudományok ágán Jedlik Ányossal illusztrálhatunk. Elöljáróban szintén leszögezhetjük, hogy Széchy egész pályafutása során két fő dolog vezérelte: az egyik a kiváló oktatás, a másik a magyar nyelv iránti mély szakmai elkötelezettsége.

Széchy Ágoston Imre 1778. július 5.-én született Sárospatakon. Katolikus családból származván Sátoraljaújhelyen a piaristáknál, majd Nagykárolyban végezte gimnáziumi tanulmányait. Később a bölcseletet Vácon, a hittudományt pedig Nyitrán fejezte be. Tanulmányai befejezése után több helyen is tanított: Podolin, Vác, Kalocsa, Szeged iskoláiban különböző szintű latin osztályokat vezetett. Elöljárói kiváló oktatói munkája, széleskörű műveltsége, több nyelvre kiterjedő ismerete alapján a Bécsújhelyi Katonai Akadémia – közismert magyar nevén, a Theresianum – tanárának javasolták, ahol fő foglalkozásként a magyar nyelv tanítása volt a feladata, de tanított hittant, francia és német nyelvet is. E két utóbbit olaszul az Akadémia olasz származású hallgatóinak. Az intézményben hamarosan az Akadémia könyvtárosa is lett, sőt az Akadémia átalakítását célzó tanulmányokat is készített (1817, 1826, 1831), amelyek elnyerték az intézményt felügyelő főherceg elismerését, és a későbbi nagy átalakításkor Széchynek „a tanulók erkölcsi és tudományos kimíveltetéséről” szóló elgondolását is figyelembe vették.

Szakmai és oktatói munkája mellett szenvedélyes utazó is volt. A nyári szünetekben bejárta az osztrák tartományokat, az olasz nagyvárosokat, a bajor és a szász vidéket, a cseh területeket, mindezzel besorolhatjuk őt is az úgynevezett nagy „reformutazók” sorába. 1832-re halála és látása erősen megromlott. Így több mint huszonöt évi szolgálat után el kellett hagynia az Akadémiát, de érdemei elismeréseként jó ellátmánnyal bocsátották nyugdíjba, és előbb rövid ideig Tatán, majd véglegesen Pesten telepedett le. De igazából nem a nyugdíjas évek köszöntöttek be életébe, hanem egy tartalmas alkotói pályaszakasz következett, ahol tanulmányi, önképzési, oktatási, könyvtárosi, utazási tapasztalatait beledolgozhatta műveibe. Mindezek mellett tevékenyen részt vett a piarista rend szervezeti, vezetési munkálataiban.

Munkásságából tematikus csoportosításban a leglényegesebb elemeket emeljük ki a következőkben. Először tekintsük át a kiemelhető pedagógiai, nyelvpedagógiai, módszertani műveinek sorát. 1839-ben jelentette meg a Tudományos Gyűjteményben a több mint harminc oldalas tanulmányát *'Az anya-nyelv tanítása' szükségéről, 's módjáról'* címmel. A tanulmányt nyelvelméleti, nyelvpedagógiai, sőt bizonyos értelemben nyelvpszichológiai, továbbá módszertani munkának egyaránt minősíthetjük. Szubjektív oldalról, az egyén felől közelítve a nyelvtanulást, így az anyanyelvtanulást egyértelműen kognitív folyamatként értelmezi. Az objektív tényezők oldalán pedig szerinte a jó iskola, az átgondolt oktatási koncepció, a megfelelő módszer és a tananyag minősége töltik ki a fő fogalmakat, illetve az elvárásokat az anyanyelv oktatásával kapcsolatosan. Minden bizonnyal ez volt az a munkája, aminek alapján 1840. szeptember 5.-én a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választották. Az idegen

nyelvek, pontosabban a német nyelv tanulása/tanítása tárgyában is közölt egy jelentős tanulmányt a Nemzeti Ujságban. E munka címe *'Igénytelen szózat a tudományok élő nyelvünkön taníttatása és a német nyelvtannak iskolánkban behozatása ügyében'*. Az „igénytelen szózat” jelzős szerkezet a korabeli nyelvhasználatból a mai szóhasználatra átváltva a „a szerény, a dicséretet, az elismerést vagy éppen a jutalmat nem váró” fogalomkörre vonatkoztatható. Tanulmányának lényege az, hogy az anyanyelven megszólaló tudományok mellett, az élő idegen nyelvekre – számunkra a több szempontból legközelebb álló németre – nagy szükségünk van a kulturális fejlődés és a tudományos tájékozódás szempontjából. Harmadik pedagógiai tanulmánya a történelem-tanítás módszeréhez kapcsolódik. Ez a munka a Tudománytár 1842. évfolyamában jelent meg a következő címmel: *'A történelem életérdekű nyomóssága s tanulmódja'*. Az írás lényegét tekintve a „Historia est magistra vitae” latin szólás nevelési szándékú ráfordítása a történelemszemléletünkre, és a helyes, de főleg hatékony történelem-tanítás tantárgy-pedagógiai, módszertani fogásainak bemutatása. Pedagógiai tapasztalatainak, elméleti és gyakorlati szemléletének összefoglalását adja fő műve a két kötetes *'A nevelés s oktatástan vázolata az elemi tanítók használatára'* című munka, amelynek első kötete 1845-ben jelent meg, de a második kötet kéziratban maradt. A neveléstani részt hét fejezetre tagolja: általános nevelés, testi-, értelmi-, érzelmi-, erkölcsi-, vallási nevelés, és a korban meglepő módon egy rövid fejezetet a nőnevelésre is szán. Ezt követően valóban az oktatásmód, azaz a didaktika fő kérdéseinek alapos kifejtése következik (Széchy 1845). A kortársak közül többen nyilatkoztak úgy, hogy műve első kötete kerek egésznek és kor pedagógiai szakirodalmában kiemelkedőnek tekinthető. Toldy Ferenc Széchy-ről írt arcképében így ír a műről: „...de kiemelem fő munkáját: A nevelés és oktatástan vázolatát, az elemi tanítók használatára, mely szerény címe dacára irodalmunk legjobb műveinek egyike e nemben.” Még hozzáteszi, ha valaki a „neveléstudományi irodalmunk történetét irandja”, annak feltétlen számolni kell Széchy művével (Toldy 1872: 292). Ez meg is történt. Korunk neveléstörténeti szakírói: Németh, Pukánszky, illetve munkáik bár szerényen, de valóban számontartják, főleg tudománytörténeti szempontból, Széchy művét.

A fenti felsorolásban említettük a történelemtanításról szóló dolgozatát. Részben ehhez kapcsolódóan kell elmondani, hogy Széchy írt egy tartalmilag és terjedelmében is igen jelentős gazdaságtani, közgazdasági elemző művet *'Nemzetgazdaságtani olvasókönyv, vagy is a nemzeti gazdagulás s művelődés elveinek népszerű fejtegetése'* címmel. Ez a szakmunka „...közel nyolcvan ívből áll, s melyet Smith, Say, Soden, Storch, Rau, Lotz és Riccardo után dolgozott;” – írja Toldy a méltatásban, azaz a kor összes nagy közgazdásza és elmélete megjelenik az elemzésben (Toldy 1872: 292). Sajnos ez a mű is kéziratban maradt, ami részben érthető, mivel 1848 az írás dátuma, így a forradalmi és a harci események sodrában, később meg a megtorlás évei alatt nem volt lehetőség a nyomdai úton történő publikálásra.

Bölcséleti, teológiai és életviteli gondolatait foglalja össze *'Életbölcészet maximákban előadva'* című, feltehetően hosszabb időn át gyűjtött és 1848-1850 között lezárt és összeállított munkájában. Ez szintén csak kéziratban maradt fenn, de Toldy leírásából tudható, hogy „a boldog élet szabályait tapasztalati alapon kilencvenkét szakban tárgyalja” (Toldy 1872: 292).

Nyelvészeti munkásságának legjelentősebb alkotása az 1840-ben megjelent *'Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva'*, ami 1845-ben „átnézett” formában, második kiadásban ismét megjelent. Minden szempontból kiemelhető nyelvpedagógiai cikkeibe fentebb adtunk némi betekintést. Ezek közül nyelvészeti, tankönyvírói munkásságának és főleg az „Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva” című főművének szempontjából kiemelendő az „Anyanyelv tanítása” szükségéről, 's módjáról” című hosszú tanulmánya, mivel ebben fejt ki részletesen az anyanyelvtanításról vallott nyelvészeti, nyelvpedagógiai, módszertani alapelveit. Ennek alapján és bizonyos értelemben ez a tanulmány „Az elemi magyar nyelvtanának” bevezető vagy alapozó tanulmánya is lehetne, mivel ebben a nyelv, az anyanyelv és a gondol-

kodás kapcsolatát elemezve, továbbá készülő magyar nyelvtanának indoklását is megadva gondolatait így zárja:

„Az eddig állítmányok nyilván kimutatják, mely elkerülhetetlenül szükséges a tanuló ifjúságot mindenek előtt anyanyelvében alaposan oktatni.” [Majd a záró fejezetben így fogalmaz:] „Azért nyelv által kell gondolkozni tanulunk, ’s így az anyanyelv’ tanítást minden tanítás és tanulásnak alapul tennünk.” (Széchy 1839: 60, 82)

Megjegyezhető, hogy ennek a hosszú tanulmánynak a kiadási éve 1839, és a tankönyvének a viszonylag rövid, hat oldalas előszavát is 1839-es dátummal jelzi az 1840-es kiadásban. A hosszú tanulmány némely gondolatai tömören megjelennek a rövid előszóban is, de igazából úgy tekinthetünk erre a hosszabb tanulmányra, mint a mű elvi háttérére és egyben egyik indítékára.

2. Az Elemi magyar nyelvtan születésének körülményei, okai

Széchy nyelvészeti és tankönyvírói művének, „Az elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva” című 135 oldalas alkotásának megjelenéséhez több megjegyzést, illetve magyarázatot fűzhetünk. Kezdjük a cím magyarázatával: a címben szereplő „elemi” szó a szerző értelmezése szerint ’alapvető’ jelentésben használt, a „gyakorlatilag” szó pedig a nyelvi anyagnak a konkrét élő nyelvi példákkal és gyakorlatokban bemutatott jellegét jelzi. (A továbbiakban a művet rövid címen „Az elemi magyar nyelvtan” címen szerepeltetjük.)

Fel kell tenni a kérdést, hogy milyen objektív és milyen szubjektív indokok szóltak a mű megjelenése mellett. Ehhez az objektív oldalról, pontosabban és konkrétan megnevezve a magyar nyelv tanításáról és tanulásáról, kell néhány megállapítást tennünk, és ebbe a képbe belehelyezni Széchy művét. Ezzel kapcsolatban idézzük fel Nádor Orsolya megállapítását:

„A XVIII. században még egy törvényt hoztak „a magyar nyelv tanításáról és használatáról”, az 1792. évi VII. törvénycikket. Ebben a magyar tanszékek (= oktatóhelyek, tanári státuszok) felállítását kötelezővé tették, a magyar tehát hivatalos, rendes tantárgy lett a közép- és felsőfokú iskolákban – kivéve Horvátországot, ahol csak ún. rendkívüli tantárgy maradt.” (Nádor 2002a: 61)

Ez az állapot fennállt egészen 1844-ig a hivatalos nyelvvé válásig, sőt még azon túl is. A gond az volt, hogy a XIX. század első felében a „tantárgyként oktatott magyar nyelv” nehezen tudott „általános oktatási nyelvvé” is válni. Ennek jogi, adminisztratív és infrastrukturális okai is voltak, ez utóbbiak közé tartozott a tanárhiány és nem megfelelő tankönyvek, így történetesen a magyar nyelvi tankönyvek hiánya is. A megszületett tankönyvek minősége és hathatósága, a magyart tanítók hozzáállása, módszertani tudása erősen vitatható volt. Erről Czuczor Gergely már 1828-ban a Tudományos Gyűjteményben írt egy alapos és őszinte elemzést:

„Gyakori izben, s megvallom már nem kis nehezteléssel tünődöm rajta: mint lehet, hogy midőn negyven évek óta a’ honni nyelv és literatúra köz tanító intézeteinkben rendszerint tanítatik, vagy bizonyára tanítani parancsoltatik: még is számtalan mind al, mind főbb iskoláinkból magyarszótlannul lépnek ki az egyházi és polgári mindennemű hivatalok’ viselésére. [...] ...nemzeti nyelvünk csak futólag, minden nagyobb gond és sürgetés nélkül, mintegy függelék gyanánt terjesztetik ifjaink elébe... [...] ...kínóztatnak a’ száraz Grammatica tanulásával. [...] Lehet-e már ennél czéltalanabb gyermek-zaklatás.” (Czuczor 1828: 72, 73, 74, 77)

Még kifejti, hogy a magyar nyelv oktatására szánt könyvekből hiányoznak a jó példák, a megfelelő szövegek, a magyar irodalmi részletek; és egyáltalán rendezetlenebbek az oktatás körülményei a „látán” nyelv oktatásával összehasonlítva. Czuczor kemény szavai egy évtized múlva is igaznak bizonyulnak. Széchy éppen a ’száraz grammatika és a céltalan zaklatás’ el-

len fogott bele gyakorlatiasabb művének írásába, és bizonyára sokéves magyar tanári tapasztalatai is ebbe az irányba orientálták. Ne felejtsük el, hogy a Bécsújhelyi Katonai Akadémián egy bonyolult multikulturális és multilingvis közegben kellett sikeresen működnie. Mindezek már a mű szubjektív oldalát adják. Az igazság kedvéért meg kell tenni azt a megjegyzést is, hogy a magyar nyelv oktatásában a különböző intézmények között nyilvánvalóan elég eltérő különbségek voltak. Ahol a magyar tannyelvet – akár nem hivatalosan is több tantárgyban használták – vagy önképzőkörökben foglalkoztak a magyar irodalommal és nyelvvel – ott az anyanyelvi előrehaladás lényegesen több sikert mutatott.

3. A mű szerkezeti és tartalmi felépítése

A szerző műve a szerkesztésben elkülönített 6 oldalnyi római számozású előszóból és a tartalmat kifejtő 135 arab számozású oldalból áll. A tankönyv szerkezetét két dolog határozza meg. Az egyik az azonnal feltűnő katekizmuszerű szerkesztés, ami 238 kérdő mondatos tételcíméből, az erre adott magyarázó, kifejtő válaszokból és a tételkifejtéshez tartozó gyakorlatokból áll, ahogy ez utóbbiról a szerző fogalmaz „A’ nyelvgyakorlások száma összeleg 257”. A gyakorlatok néha – a megerősítés igényeinek megfelelően – a főszám alatt tovább tagolódnak arab sorszámokkal jelölve, például: 125. Gy. 1. 2. 3. 4. stb. A szerkezet másik meghatározó eleme a jól tagolt és világos fogalmakkal meghatározott tartalomjegyzék. A már említett katekizmuszerű kérdések e címek, illetve alcímek alá vannak betagolva, és a tartalomjegyzékben is és a kifejtésben is egyaránt megjelennek. Ennek a megoldásnak a kettős irányító és eligazító jellege azt eredményezi, hogy a tankönyv mintegy kézikönyvként vagy lexikonként is használható, mivel egy adott nyelvtani elem vagy probléma: a címek, az alcímek és az alá betagolt kérdések – válaszok – gyakorlatok alapján bármikor egyszerűen visszakereshető, tisztázható, gyakorolható. Ez a szerkezet a tanítás és tanulás oldalát egyaránt jól segíti.

A mű alapvetően két fő szerkezeti egységre tagolódik. Az első rész *A’ Szónyomozásról*, azaz a szótanról és alaktanról szóló igen részletes és hosszabb egység (1-112 oldal); a második rész *A’ szókötésnek első elvei* címet viseli, ami gyakorlatilag mondatant, részben stilisztikát, illetve szövegtant takar (113–135. oldal). Ez a felépítés tükrözi az előszóban meghirdetett kettős célt: a „figyelem, eszmélkedés, összehasonlítás, föltagolás, elvonás, összeillesztés (combination) ’s egybeszerkesztés (synthesis)” logikáját, ami igazából a latin szisztéma, illetve a latin oktatási rendszer, osztálybeosztás (grammatikai, retorikai osztályok) tanügyi leképezése. Egyébként megállapíthatjuk, hogy a latin nyelvtani rendszer – a korban nem szokatlan módon – mind a felépítésben, mind pedig a fogalmakon áttetszik. Ezzel kapcsolatosan idézhetjük C. Vladár Zsuzsa, illetve Szili Katalin ideillő megjegyzését, miszerint:

„A nemzeti nyelvtanok megszületésekor a nyelvreírás természetes és alapvető mintája a latin grammatika volt, kategóriáit pedig univerzálisnak és általános érvényűnek vélték. Sőt a nyelvek leírásának kezdetén az egyik cél annak igazolása volt, hogy a változékony vulgáris nyelvek egyáltalán rendelkeznek grammatikával, amin azt értették, hogy alkalmazhatók rá a latin grammatikai szabályok.” (C. Vladár 2009: 283) Ezt a gondolatot, a magyar nyelvtanok íróinak „a latin nyelvhez, leírásának hagyományaihoz általános ragaszkodást” Szili Katalin is megerősíti egyik tanulmányában (Szili 2001:34).

Ezek a megállapítások a magyar nyelvreírásra és nyelvtankönyv-szerkesztésre is teljes mértékben igazak még a XIX. században is, főleg annak az első felére, ráadásul azt sem felejtjük el, hogy a mű írása idején még a latin a hivatalos nyelv, illetve sok helyen döntően nemcsak oktatott, hanem oktatási nyelv is. Széchy művében ennek a hatásnak a szerkezetben, a felépítésben, a fogalomhasználatban egyaránt nyomát látjuk. Ha konkrét példával akarjuk ezt demonstrálni, akkor az esetrendszer bevezetése és megnevezése erre jó példa, amikor a szerző a következő öt esettel, szóhasználata szerint „névesettel” operál: „néveset (ti. alanyeset), bí-

reset (ti. birtokos eset), ádeset (ti. részes eset), határeset (ti. tárgyeset), hívóeset (ti. alanyeset: megszólító formákban)”. Ebből persze az is következik, hogy a gazdag magyar főnévi esetenrendszer egyéb elemei szétszórtan és esetlegesen jelennek meg, nem rendszerbe foglalva, hanem egy adott részkerdésnél a megértendő, a megtanulandók és a begyakorlás szintjén.

Ezek után idézzük fel tételesen a szerkezet és a közlési logika rendjét: a mű tartalomjegyzékét (mindez vastagbetűvel); a tanulmány írójának néhány kiegészítő, illetve magyarázó megjegyzésével megtoldva (normál betűkkel).

I. Rész A' Szónyomozásról. Bèvezetés.

I. Cikk. A' betűk, szótagok, és általán a szavakról.

Ebben a részben a betűtan, azaz a magyar írásmód bemutatása, a helyesírás és a hangtan keveredik. A hangtani rész érdekessége, hogy az önhangzók (ti. a magánhangzók) a mély és magas beosztása mellett használ egy középhangzó fogalmat is, ahová az *i, í* tartozik szerinte. Ugyanezt a gondolatot átviszi a hangrend világába is, amikor mély, magas és középszavakról beszél. Az 'általán a szavakról' azaz a szófajokat felsoroló részben a szerző megállapítja, hogy: „Összeleg nyolcz beszédrész van, úgymint 1. a' főnév, 2. melléknév a' számnévvel együtt (!) 3. a' névmás, 4. az ige a' részesülővel, 5. az igehatározó, 6. a' névhatározó, 7. a' kötszó, 8. az indulatszó. Ezen beszédrészeket egymástól megkülönböztetni annyit tesz, mint a' mondatokat azon részekre, melyekből állnak, föltagolni.”

II. Cikk. A' beszédrészek' magyarázatja.

A' Beszéd részek' részletes előadása. I. Szakasz A' Főnevekről. II. Szakasz A melléknevekről. III. Szakasz A Névmásról. IV. Szakasz Az Igékről. A' rendes igeahljtásról. A' rendhagyó igék. V. Szakasz Az igehatározókról. VI. Szakasz A' névhatározókról. Ebben a részben a szófajok részletes bemutatása, magyarázata, osztályozási szempontjai jelennek meg a 'névahljtás' és az 'igeahljtás' azaz ragozás, a jelezés, a ragozási paradigmák egész táblázatokba foglalásával, a képzők és a szóképzés bőséges bemutatásával és alapos gyakorlatásával. Két dolgot külön kiemelhetünk ebből a részből. Az egyik a korabeli élő magyar nyelv igeidőrendszerének részletes bemutatása, tagolása, meggyőző és világos viszonyítása: a jelen, múlt, félmúlt, régmúlt, jövő idők szerint. A másik a névmások és a kötőszavak rendkívül alapos kitérőgyalása, amit a második részben következő mondatalkotás és a stílushasználat szempontjából tart fontosnak a szerző.

II. Rész A' szókötésnek első elvei.

I. Szakasz Az egyszerű, bővített, egyes, és kötött mondatokról. II. Szakasz A' kötött mondatokról. A második rész címében szereplő a 'szókötésnek első elvei' a mai értelmezésben a mondatalkotás, a mondatrészek összefűzésének alapvető szabályait rejti. Az egész mondatnyi rész a mondatok, különösen a 'kötött' azaz az összetett mondatok logisztikai rendjéről, a gondolatok világos kifejtéséről – a 'beszédrészek' szintéziséről szól. Így ez a rész, nem kimondva, de apró megjegyzésekkel, magyarázatokkal és főleg jól megválasztott példamondatokkal megtoldva stilisztikai és szövegtani értékekkel is bír. Mindezek a helyes és szabatos szövegalkotást kívánták szolgálni.

4. A mű módszertani alapelvei, módszertani fogásai, célközönsége

Széchy művének nyitó oldalán, önálló és kiemelt szöveggént – mintegy mottóként – megadja az általa helyesnek vélt, kognitív alapú nyelvfogalom meghatározását:

„A' nyelv a' gondolkodás eszköze hallható jelek által; a' nyelvtan eredeti föladása tehát a ' kisdédek értelmi tehetségeit lépésenként gyakorolni 's kifejteni, hogy beszéd által gondolkodni, gondolkodás által beszélni tanuljanak.” [Majd az előszó első soraival tovább bővíti ezt a gondolatot, illetve tovább értelmezi nyelvdefinícióját.] „Fogalmainkat, 's azok sorozatjait, azaz, gondolatainkat szükségképp érzékileg jeleljük meg, mivel a' nélkül, mind kiki tudhatja, nem vagyunk képesek azokat kellőleg alakítani, tehát helyesen gondolkodni. Az érzéki jeleléseket természeti alkotásunk szerint saját hangjaink, azaz, szavaink által teljesítjük, 's összességüket *nyelvnek* hívjuk.” (Széchy 1840: III, IV)

Majd megfogalmazza a nyelvtanításra vonatkozó módszertani alapelveit, ahogy írja: „a’ **nyelvtanítás e’ módszerrel** intéztetik el.” Ebből a félmondatból lényeges kiemelni, hogy mind az előszóban, mind pedig a belső szövegezésben következetesen ’nyelvtanításról’ beszél, illetve megkülönbözteti a *nyelvtanítás* és a *nyelvtanítás/nyelvtanulás* fogalmát, folyamatát. A másik kiemelendő szó a módszertan, mivel magát a szót is következetesen használja, és a nyelvoktatáshoz kapcsolódó módszertani alapelveit, majd konkrét „oktatástani” lépéseit kifejti az előszóban. Elvi hozzáállásáról, illetve alapvető módszertani alapállásáról tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy az indirekt módszertan híve, amit a bevezető következő részlete meggyőzően bizonyít:

„Azért táblára írt, könnyen érthető példákban kell az alkatrészek alkalmazását megmutatni, ’s így fogalmaikból, vagy a’ nyelv szokásból a’ szabályt elvonatni, ’s kitaláltatni. Ha az oktató több ily föladásokat szóval, és írásban kidolgoz tanítványaiával, és szabály elleni példákat is ad föl megjobbitásra, érzékileg fogják tanítványai a’ szabályok értelmét ’s használását fölfogni; azért is azokat mind beszédökben, mind írományaikban mintegy ösztönileg használni; ’s ellenök nem könnyen hibázni. Az előterjesztett oktatásmód magából kitünteti, mikép kell e’ jelen nyelvtanító-könyvet használni...” (Széchy 1840: V)

Ehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy két kulcsszó gyakran szerepel az előszavában és a művében, miszerint: a tananyagot „föltagolólag” és „egybeszerkesztőleg” kell előadni, gyakoroltatni, azaz az analízis és a szintézis egymásra épülését alapszabályként kezelni. Az elvi hozzáállás megfogalmazása után megadja a gyakorlati lépéseket és fogásokat is: „Mindenkinek láthatja, hogy a’ nyelvoktatás főlebb kijelelt elve szerint, annak módszeréhez szükségképp elbeszélő és olvasó nyelvgyakorlások is tartoznak. Ezeket így kell véghez vinni.” Röviden összefoglalva a szerző a következő módszertani lépéseket és fogásokat javasolja a sikeres tanuláshoz: 1.) az oktató egyszer-kétszer bemutatja a rövid szöveget, kerek, rövid mondatokban 2.) kérdéseket tesz fel a tanulóknak ezzel ellenőrizve a megértést 3.) az oktató ismét előadja a teljes szöveget, figyelve a hibás részek kiemelt javítására 4.) végül az ellenőrzés fázisáról így fogalmaz: „Végre más, vagy harmadnap adja föl, hogy ugyanazt fejből leírva nyújtják be, és jobbítgassa meg a’ hiányokat.” (Széchy 1840, VI, VII) Véleménye szerint az így előkészített, majd megoldott írásbeli feladatok több célúak, mivel további eszmélkedésre; a gondolatok, a mondatok csiszolására; sőt a gondos helyesírásra egyaránt rávezetik a tanulókat.

A *Bevezető* záró gondolatsora túlmutat a nyelvtan és a nyelv tanulásán. Tanulásmódszertani kérdéseket boncolgat. Úgy gondolja, hogy a tanulók a tantárgyaikban „iskolakönyveikből és önolvasásukból” nehezen boldogulnak, ezért „erre olvasó gyakorlások által kell őket ügyesíteni”. Ennek legjobb módja, ha a tanulók többféle „olvasókönyvből” kisebb szövegrészen gyakorolnak, nyelvileg és tartalmilag elemzik és értelmezik a szöveget, és az oktatónak visszaadják az adott szövegrész „fogalmát”.

Kérdés, hogy módszertani elveit milyen módon vitte át a művébe a szerző. Rövid válaszuk erre az lehet, hogy – pedagógiai szakíróhoz méltóan – következetesen és szakszerűen. Végig az vezette, hogy műve, illetve a tárgya: a magyar nyelv jól tanítható és jól tanulható legyen. Ennek az egyik megnyilvánulása korábban már tárgyalt világos szerkezet, a másik a katekizmuszerű bemutatás, a harmadik pedig a gyakorlati feladatok bő kínálata. Az ún. „kérdősködő magyar nyelvmesterek” egyszerűsített katekizmuszerű megközelítését tovább fejleszti, illetve azt hármas struktúrává építi: 1) a kérdés, mint problémafelvetés; 2) a magyarázat konkrét példákkal egybekötve; 3) a bőséges gyakorlatsor. Erre a struktúrára bemutatunk két példát. Az első példát az alaktani részből, a másodikat pedig a mondattani részből emeltük ki:

Hogy képezzük a' parancsoló módot?

A' parancsoló módnak csak egy ideje van, melly a' parancsolóra jelen, a' mivelőre nézve pedig jövő. E' módnak bélyege j személyragjai pedig ezek: [itt következnek az 'igehajlítási' táblázatok: határozatlan (=alanyi) és határozott (ti. tárgyas) bemutatásban és példasorral]

Ezen módnál a' tagadó vagy tiltó mondatban mindenkor **ne** használtatik **nem** helyett; az összetett igéknél pedig az előszócskák mindig az ige után állnak.

158. Gy. Csináljatok mondatokat a' parancsoló módban, de tagadó vagy tiltó értelemben is, ezen igékből: – Mondani, ígérni, ülni, megfelelni, kívánni, fölkelni, kirakni, leírni, elbeszélni.

Melly különös jegyzékek jönnek elő a' parancsoló mód képzésében?

[itt a rendhagyók következnek négy tagolásban]

159. Gy. Képezzetek parancsoló, és tiltó mondatokat: – Gazdagok ti segíteni szegények; és nem rontani ők egészség. [itt mintegy ötven különböző témájú és stílusú gyakorló példamondat következik a feladatban] (Széchy 1840: 78-80)

Hányszor jöhetnek a' mondathoz elő a' különféle mondatrészek?

1. Egy állítmány több alapszóhoz tartozhat, ilyenkor több alapszó jöhet elő, p. o. az oroslán, és tigris ordítanak a pusztában. **2.** Ugyanazon alapszóhoz több állítmány tartozhat, ilyenkor a' mondatban több állítmány van; p. o. az oroslán ordít a pusztában, és ijeszti a' többi állatokat. **3.** Egy mondatban több alapszó és állítmány fordulhat elő, és ekkor minden ige a' mondatban jelenlévő alapszavakhoz tartozó p. o. méltóság, hatalom és fényűzés hiú dolgok, és mint füst elenyésznek; még is a halandók nagyobb része azokat mint legfőbb javakat tekinti. **4.** A' többi mondatrészek is többfélék lehetnek ugyanazon mondatban; p. o. írhat tollal, ónnal, krétával, és más szerekkel.

240. Gy. Tegyetek e' következő állítmányhoz két vagy több alapszavakat; – az egész világot elpusztítani; tollakkal szolgálni az írásra;

241. Gy. Keressetek két két állítmányt minden alapszóhoz: nap földet; szél levegőt; ...

242. Gy. Keressetek ezen mondatokhoz még egy alapszavat, és egy vagy több állítmányt: – Magyarország pusztái sok marhát tenyésznek; Duna országunkban legnagyobb folyóvíz; ...

243. Gy. Tegyetek ezen mondatokban az előforduló

[a gyakorlatok több mint másfél oldalnyi gyakorló példamondatot hoznak] (Széchy 1840: 127-128)

Mindkét mintaanyag gyakorlatsorában érdemes figyelni egy másik – és a szerző által végig betartott – módszertani fogásra is: a fokozatosságra, az egyszerűtől a bonyolult felé haladásra.

Egy mű módszertani elemzése során természetesen mindig előkerül az a kérdés is, hogy az adott mű milyen célközönségnek szól. Mielőtt erre válaszolnánk, járjuk körül a megírás és a kiadás, pontosabban a kiadások (1840, 1845) általános körülményeit, jellemzőit. Ehhez hívjunk ide egy idézetet Nádor Orsolyának a korszak nyelvpolitikai és nyelvi jogi elemzésével foglalkozó tanulmányából. Gondolatsorának főleg a második része emelendő ki a témánk szempontjából:

„A magyar mint *anyanyelv kötelező és szabályozott* iskolai tanítása az 1791/92-ben hozott nyelvi és oktatási törvényeknek köszönhetően bontakozik ki, ... [...] Mind oktatáspolitikai, mind módszertani szempontból kiemelkedő jelentőségű a magyar mint *második*, illetve 1844-től mint *hivatalos nyelv* oktatása az ország területén élő, őshonosnak tekinthető kisebbségek számára.” (Nádor 2002b: 160)

Már említettük, hogy Széchy több mint huszonöt évet töltött a magyar nyelv oktatójaként a soknemzetiségű és soknyelvű hallgatókból álló bécsújhelyi Katonai Akadémián. Itt a magyar nyelv a tanulók között nyelvismeretüket és nyelvhasználatukat tekintve különböző módon jelent meg: egészben ismert vagy részlegesen ismert anyanyelvként, származási nyelvként, közvetítő nyelvként, környezeti nyelvként, redukált nyelvként, tanulandó nyelvként. E tapasztalat, továbbá magyarországi tanári állomásainak meg birodalmi utazásainak „különböző magyar nyelvi élményei” alapján is egy hasonló összképet vagy tapasztalati képet szűrt le a magyar nyelv helyzetével, ismeretével kapcsolatosan. (Valószínű, hogy az ország különböző, egymástól területileg távol eső helyein eltöltött középiskolai tanári élményei során is az aka-

démiai évekhez hasonló tapasztalatokat gyűjthetett be.) Ebből világosan következett az a nyelvészeti és módszertani következtetés, hogy egy „többfunkciós nyelvkönyvet”, a különböző nyelvi hézagokat kitöltő művet kell megalkotnia, amely alkalmas a fentebb emlegetett helyzetek és az abból származó nyelvi célok betöltésére. Igazából, ha nem is tudatosan, de egyszerre alkotott egy anyanyelvi és – némi merészséggel szólva – magyar mint idegen nyelvi tankönyvet. Ez utóbbira több jel is utal, de leginkább az, hogy a magyarázatai és gyakorlatai rendkívül didaktikusak, – olykor a magyar anyanyelvűek számára evidens dolgokat is a fenti célok vagy funkciók miatt – totális nyelvtani kifejtésben és rendkívül aprólékos és gondosan felépített gyakorlatokban közli, beigazolvva a címet „Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva”. Valószínűnek tűnik az is, hogy anyagának katekizmus-rendszerű vagy a korábban kézikönyvszerűnek emlegetett megoldása is ezt az elgondolást erősíti.

Ha célközönségét életkorban és műveltségi szintjében meg akarjuk határozni, akkor a következőt mondhatjuk. A konkrét célközönségének a középiskolák és a felsőbb iskolák diákságát, hallgatóságát tekintette. Erre utalnak a módszertani megjegyzési, az iskolai közegre vonatkozó szavai (osztály, tábla, iskola-könyv, nyelvtanító-könyv, föladás, megjobbítás stb.), az utasítások megfogalmazási, a példamondatok részben nevelési, részben a műveltségi anyagra vonatkozó utalásai, továbbá az a szövegezési színvonal és szakszerűség, ami a tanulók nyelvi háttérében meglévő latin grammatika és nyelv ismeretét sejtető alapállás.

5. Nyelvhasználati jellemzők, nyelvújítási, fogalmi és szóhasználati kísérletek

Széchy művét nyelvhasználati szempontból több oldalról is vizsgálhatjuk. Czuczor kritikai élű megjegyzéseit korábban idéztük. Ennek két súlyos kitétele volt: 'száraz grammatika' és 'gyermek-zaklatás'. Ez alatt a szárazság alatt nemcsak a grammatikai magyarázatok szárazságát, hanem a rossz és száraz példák sorát, illetve a gyakorlatok hiányát is értette. Ezt a negatív sort együtt vette gyermekzaklatásnak. Egyébként az 1839-es nagy anyanyelv-pedagógiai tanulmányában Széchy maga is használ egy sajátos kifejezést, szerinte a „szellem-tikkasztó mód” erősen kerülendő az anyanyelvet tanító munkákban. Széchy művének nyelvhasználati, egyszerűen szólva fogalmazási érdeme, hogy kérdései és magyarázatai világos, tiszta fogalmazásúak; mondatpéldái, szövegpéldái, gyakorlatai pedig érdekesek, sokszínűek, tematikusan variáltak, mondhatnánk azt is, hogy a „középtanodákra” nézve – legalábbis lexikai szempontból – a tantárgyi koncentrációra is figyelemmel vannak, továbbá az ifjúság nevelését szolgáló jellegük is van.

Ami nyelvezetének az ún. szaknyelvi oldalát illeti abban is mértéktartó és körültekintő. Alapállása az, hogy nem tudományos nyelvtant, hanem gyakorlati nyelvtant, nyelvi tankönyvet ír. Széchy minden bizonnyal alaposan ismerte a korabeli különböző magyar és egyéb nyelvű rendszerező munkákat, nyelvkönyveket, tisztában volt azok elvi, rendszertani felfogásával és fogalomhasználatával. A korábbi és a reformkori magyar grammatikai rendszerek terminológiai szempontból – meg más szempontokból is – igen képlékenyek, sokszínűek és néha önkényesek voltak. Fogarasi János a saját nyelvtanában joggal állapítja meg, hogy: „Csaknem valamennyi nyelvtanítókra különféle nyelvekben azon méltó panasz van, hogy sokszor *önalkotta elveikre*, akár helyesek akár helytelenek azok, erővel csigázzák a nyelvet, nem ügyelvén részint a köz szólásra, részint valamely felsőbb törvényekre” (Fogarasi 1943: 3). Mindennek persze korabeli tudományszervezési, tudománymenedzselési, jogi okai is vannak, mivel központi példák, szabályozók, rendeletek nem voltak, az akadémia is csak irányadó jelleggel bírt, így a nagyszámú egyéni és a lokális kísérletek erősen domináltak. (Elég megnézni és megvizsgálni a művek születési helyét, kiadóját, felekezeti származását, mecénását, iskolai háttérét stb. Lásd még: Kovalovszky számadatait lejjebb, a következő fejezetben.) Széchy nem törekedett új terminológia kialakítására, hanem az ismert művek fogalomhasználatából válogatva állította össze nyelvtana szakszókincsét, olyan módon, hogy az mind az ok-

tatók, mind pedig a tanulók számára könnyen befogadható legyen. Így például a már többek által használt 'Szónyomozás' és 'Szókötés' fogalmakat használja a két főegység a szótani és a mondattani rész megnevezésére, mondatrészekre pedig az általánosan használt 'Beszédrészek' kifejezést, bár előfordul nála a 'mondatrészek' kifejezés is, de nem a mai értelmű gyűjtőfogalomként. Több, akkor már a 'terminológiai usus' szerint stabilnak tűnő fogalmat átvesz, így például: önhangzó (ti. magánhangzó); mély-, magas-, közép szavak (ti. hangrend szerinti megkülönböztetés, ahol az *i*, *í* még több nyelvtenban külön sorban, az ún. középhangzó kategóriát alkotta); névhajlítás, ige-hajlítás (ti. ragozás); igitörzsök (ti. igitő); ige-határozó (ti. ige-név); kötszó (ti. kötőszó); névmutató (ti. névelő); előszócska (ti. ige-kötő); stb.

Vannak olyan fogalmak, ahol a terminológiai használata bizonytalan, például a képzők esetében több fogalom is előfordul: 'képzőragok', 'szóképzők', 'képzők' vagy csak simán 'toldalékok'. Ezekben az esetekben a funkcióra és a funkciót bemutató képzőkre, azok tételes felsorolására és a gazdag példasorok bemutatására koncentrálnak, azaz hogyan és mivel bővíthető az éppen tárgyalt szófaji világ. Érdemes megjegyezni, hogy szópéldái ezekben az esetekben és minden más helyen 'standard példák', igyekeznek távol tartani magát mind a szélsőséges nyelvújítási próbálkozásoktól, mind pedig a nyelvjárási elemektől, példáktól. A mondattani fogalmak terén két biztos fogalmat használ az egyik az *alapszó* (ti. alany), a másik az *állítmány*, a többi mondatrész megnevezése vagy körülírása bizonytalan. Ilyen például a részben jelző, részben határozó fogalomként használt 'részeseülő' bevezetése, más esetekben a szónyomozás részből, azaz a szótanból átemelt fogalmak használata (névhatározók, ige-határozók). Ez a 'szókötés', azaz a mondatban gyakorlati szempontú megközelítésében nem okoz zavart, mivel elsődleges szerepe ennek a résznek a helyes és logikus mondat-használat, a helyes szerkesztés és az igényes fogalmazás, főleg a 'kötött mondatok' (ti. összetett mondatok) esetében.

Végül szólni kell Széchy egyéni nyelvhasználatának jellegzetességeiről, mivel bátran fogalmaz és egyéni nyelvújítási, nyelvhasználati példák is találhatók művében. Szívesen alkot és használ -lag/-leg végződésű szavakat: *föltagolólag*, *egybeszerkesztőleg*, *nyilvánlag*, *öszönileg*, *kérdegetőleg*, *kellőleg*, *szembetűnőleg*, *kézfogatólag*, *célszerűleg*, *önmunkálólag*. Szintén ilyen egyéni használatnak tűnik a -mány/-mény vagy az -at/-et képzők használata az alábbi példákban, de más esetekben is: 'jelenmény' (ti. 'jelenség'), 'évfolyamat' (ti. 'évfolyam'), 'árnyéklat' (ti. 'árnyalat', 'finom különbség' jelentésben: pl. „mondatok különféle árnyéklatai”). Szintén egyéninek minősíthető szó- és fogalomhasználatából idézünk még néhány példát: *szóvali munkálások*, *nyelv-alakzatok*, *a nyelv alkatrészei*, *elbeszélő és olvasó nyelvgyakorlások*, *megjobbítván a hibákat*, *szellem-munkálások* (ti. 'gondolkodás'), *öngondolkodás* (ti. 'elmélkedés', 'elmélyedés'), *ügyesíteni* (ti. 'képesse tenni'), *foglalom* (ti. 'tartalom'), *gondolattan* (ti. 'logika').

6. *Értékelés, a mű helye a negyvenes évek szakmunkái, tankönyvei között*

Ha Széchy művének a helyét és értékét keressük a XIX. század első felének magyar nyelvészeti, nyelvtani, nyelvkönyvírói világában, akkor a művet bele kell helyezni egy általános körképbe. Kovalovszky Miklósnak erre a fél századra – az 1800-1850 közötti időszakra – vonatkozó számvető és feltáró elemzéséből tudjuk az alábbiakat: „A következő fél századból 19 latin és 90 német nyelvű magyar nyelvkönyv mellett 90 [!] magyar nyelvű nyelvtanunk van, némelyik sok kiadásban” (Kovalovszky 1955: 52). A korszakban különösen a negyvenes években erősödött fel a kimondottan nyelvtankönyv-írói kedv. Erről így fogalmaz egy tankönyvtörténettel elemző: „A 40-es évek nyelvtani termése igen gazdag. Nagyon változatos tatalmú és színvonalú kiadványok állíthatók egymás mellé” (Chikánné 1971: 88). Ha a legfontosabb próbálkozásokat ki akarjuk emelni a valóban termékeny negyvenes évekből, akkor a következő szerzőket kell felsorolni, ahol a sort Széchy műve nyitja meg: Széchy (1840,

1845), Vajda Péter (1840), Warga János (1842), Fogarasi János (1843), Majoros András (1844), Táncsics Mihály (1840, 1842, 1844), Schültz István, (1845), Gondol Dániel (1845), Keszler Ágoston (1845), Matics Imre (1847), Szuppán Zsigmond (1847), Galgóczi Gábor (1848).

A negyvenes évek elején megszületett az „akadémiai nagy nyelvtan” is. A Magyar Tudós Társaság megbízásából egy munkaközösség elkészítette részben a nyelvtudományi összegzésre, részben az oktatásra is szánt művét, *'A magyar nyelv rendszere'* címmel. A mű mindkét, 1843. és 1846. évi kiadásának előszavában meg is fogalmazzák ezt a célt is:

„A magyar nyelv általános tannyelvvé váltával mind inkább érezhető lett olly munkának szüksége, melly magát e' tanulási közeget alaposan 's egyszersmind a' tudomány' jelen fokához mérten terjessze elő.” (A magyar nyelv rendszere 1843, 1846: III.)

A gond csak az volt, hogy a mű szerkezete és tartalma nem tudta betölteni ezt az oktatási célt, mivel túl elméleti jellegű és túl nagy terjedelmű volt, továbbá sem módszertani jelleget, sem pedig gyakorlati jelleget nem öltött, mivel nem is tartalmazott gyakorlatokat. A kortárs vélemények, kritikák összegzését Bakos József tanulmánya ismerteti, aminek a lényege a következő: „A korabeli szakkritika a Tudós Társaság kiadványát általában megértéssel fogadta. Hibáztatta azonban azt, hogy bár helyes az az elv, hogy minél több nyelvtani anyag legyen egy összefoglaló jellegű könyvben, de bizonyos részekben már a zsúfoltság tapasztalható.” (Bakos 1955: 54) Ha mai fogalmaink szerint méltatjuk a művet, akkor az angolszász nyelvészeti terminológiával élve szembe találkozott: a *linguistic grammar* (nyelvészeti nyelvtan) – *pedagogic grammar* (pedagógiai nyelvtan) ügye, felfogása. Az Akadémia műve az elsődöz, míg Széchy műve egyértelműen a második kategóriához tartozik, és ilyen minősítése és értéke alapján alkalmas volt az iskolai használatra. Az Akadémia szándékán még az sem segített, hogy érzékelve a dolgot megbízta a Czuczor – Vörösmarty párost, hogy készítsen egy többkötetes *'Elemi magyar nyelvtant'*, ún. iskolai használatra szánt művet, de a munka lassan és részenként készült el. A kiadással, de főleg a bevezetéssel is gondok voltak, mivel a 1848/49-es események bonyolulttá tették a nyomdai és a kiadási munkákat. Gazda István tudománytörténész alapos nyomozó munka során, néhány évvel ezelőtt megtalálta az elveszettnek hitt, még 1848-ban kiadott kötetek néhány példányát, sőt ezek kéziratait, majd megírta az alkotás és a kiadás kalandos történetét (Gazda 2016).

Széchy műve abban is különleges volt, hogy elvi alapként az úgynevezett nyelvlogikai elméletet vette alapul. Ezt valószínűleg a Bécsújhelyi Katonai Akadémián töltött tanári és könyvtárosi évei alatt, német nyelvű közegben ismerhette: meg Becker és Wurst német nyelvészek elméleti művei és gyakorlati, nyelvlogikai szemléletű nyelvkönyvei alapján. Szántó Lőrinc, a nyelvtanítás módszertan-történetének szakértője egyik tanulmányában ismerteti az ún. nyelvlogikai iskola eredményeit, és ennek kapcsán kifejti, hogy Széchy ezeknek az elveknek az ismeretében megalkotta az ilyen jellegű első magyar nyelvtankönyvet. Bár Szántó utal arra is, hogy Sasku Károlynak a Tudományos Gyűjteményben megjelent nyelvészeti tanulmánya (1840) és Szász Károlynak Nagyenyeden megjelent *'Magyar nyelvtudomány'* című nyelvtankönyve (1839) szintén hordoz nyelvlogikai jegyeket. Sőt hozzátehetjük, hogy Fogarasi János *'Művelt magyar nyelvtan'* című munkájában (1843) a címlap után egyik motóként, saját fordításában idézi Becker híres alapmondatát: „A gondolkodó szellem a nyelvben testté lesz”. Szántó tanulmánya Széchy művét részletesen elemzi és feltárja annak értékeit. Ennek a XX. századi értékelésnek a helytálló és fő megállapításait idézzük az alábbiakban:

„A nyelvlogikai irány Széchy Imre tankönyvével vonult be az iskolába. [...] Kiemelkedő értékű rendszeres pedagógiai műve mellett derék magyar nyelvtani tankönyvével vonta magára kortársai figyelmét. [...] Széchy címlapjának újítása a 'nyelvtan' szó első megjelenése nyelvtani irodalmunkban. [...] Széchy nyelvtanító eljárásából levonhatjuk módszerének megszívlelendő három jellemző vonását: 1. Nem elégszik meg az induktív úton közvetített elméleti tudnivalók megtanulásával, hanem különös súlyt vet az alkalmazásra és begyakorlásra. 2. Azzal, hogy mindig a tartalom és a nyelvi forma közötti kapcsolat felderítését tartja szem előtt, élesen szembefordul a formális jellegű nyelvtanítással. 3. A közlés helyett a tanulók tevékeny közreműködését biztosító beszélgető módszert használja. [...] Széchy különleges hely illeti meg nyelvtani oktatásunk történetében: évtizedekre ható iskolát alapított, s tanítása napjainkig érezhető.” (Szántó 1956: 90, 91, 91, 99, 101)

E megkésett, de mély és alapos elemzés tényszerű magyarázatot ad arra, hogy miért emelkedik ki Széchy könyve az 1840-es évek fentebb felsorolt műveinek sorából. Az értékeléshez még hozzá kell tenni, hogy a korabeli sajtóorgánumok a hirdetés, az ismertetés szintjén bemelték kulturális híreikbe Széchy művét. Az első kiadásról a Tudományos Gyűjtemény, a Figyelmező, a Honi Irodalmi Értesítő, a Brassai által szerkesztett kolozsvári Vasárnapi Újság; a második kiadásról pedig a Pesti Napló kétszer is ír. Toldy Ferenc 1852-ben, Széchy felett tartott gyászbeszédében méltatja nyelvtankönyvét. A méltatások és a két kiadás arra enged következtetni, hogy tankönyvnek sikere és használtsága volt.

Mai szemmel nézve, illetve mai értékrendünk szempontjait figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Széchy munkáját a következők alapján értékelhetjük nagyra: nyelvlogikai elméleti alap, indirekt módszer, az ige centrumba helyezése, átgondolt szerkesztés, gyakorlati építkezés, nyelvpedagógiai jellemzők, tudatos tankönyvtervezés. Ezekkel a tulajdonságokkal kiemelkedik a korabeli és hasonló célzatú, de általában nehézkes és bonyolult művek sorából, és minden bizonnyal részben hozzájárult a korabeli, a magyar nyelvvel kapcsolatos rendszerezési, fogalmi, tanítási/tanulási problémák tisztázódásához.

A szerző műve bevezetőjét – mintegy bizakodó, szerény, de ugyanakkor célt mutató önértékelésként – így zárja:

„Melly igen nyomos, azért is kívánatos a' tanuló afiúság kiművelésére a' nyelvet, mint a' gondolkodás' 's értelmesség' eszközét, az iskolákban előadni, szükségtelen okokkal vitatni. Ha ezen czélnek sikerítését a' nyelvtannak ezen elvei némileg előmozdítandhatják, örvendeni fog: a Szerző.” (Széchy 1840: VIII)

Végül idézzünk ide Széchy rendtársának, Martin Ferdinándnak a rendkívül hosszú című verses méltatásából két értékelő versszakot, amelyek némileg Kölcsey reformkori gondolataira, szellemére is emlékeztetnek.

„Örömdal nagyon tisztelendő 's tudós Széchy Ágoston úrnak, a' kegyes rendi kormány nagy érdemű ülnökének, 's Magyar Tudós Társaság levelező tagjának, születése napja junius 5-kére 1845.

Nem, nem panaszlod régi keserveit.
Ha kebled édes honszerelemre gyul:
Tettel buzogsz igaz magyarként
Hunnia felviruló jövőjén.
Miért is a' nagy hír jeles érdemid'
Magasztalólag csillagokig viszi,
'S hű magyar szív áldva kísér
A' nevelés 's irodalmi pályán.”

Irodalom

- A magyar nyelv rendszere* 1843, 1846. A Magyar Tudós Társaság, Budán, A Magyar Királyi Egyetem betűivel (név nélküli kiadás; szerzők: Czuczor Gergely – Fábíán Gábor – Nagy János – Vörösmarty Mihály)
- Bakos József 1955. *Nyelv és iskola: Fejezetek a magyar nyelvtanítás történetéből*. Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. 7–63.
- Chikán Zoltánné 1971. A magyar nyelvtankönyveink felhasználása az iskolai oktatásban. 63–94. publikacio.uni-eszterhazy.hu/2373/1/63-94_Chikan.pdf/
- C. Vladár Zsuzsa 2009. Hány eset van a magyarban? *Magyar Nyelv* 105/3: 281–291.
www.c3.hu>magyarnyelv>cvladar_093/
- Czuczor Gergely 1828. *A' magyar nyelv' állapotja Gymnasiuminkban*. Tudományos Gyűjtemény X: 72–83.
- Fogarasi János 1843. *Művelt magyar nyelvtan elemi része. Minden eddigi magyar nyelvtanok kiegészítése a megigazításaul, született magyarok s más jártasbak számára*. Heckenast Gusztáv kiadása, Pest.
- Gazda István 2016. A Magyar Tudós Társaság elveszettnek hitt 1848-as magyar nyelvtankönyvei. In: Tanulmányok a 90 éves Dörnyei Sándor tiszteletére. (Szerk.: Perger Péter). *Argumentum* – OSzK, Budapest. 161–167. real.mtak.hu>/50248/1/gazda_dornyei.pdf/
- Kovalovszky Miklós 1955. Tudományos nyelvünk. In: Pais Dezső (szerk.): *Nyelvünk a reformkorban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Martin Ferdinand 1845. *Örömdal nagyon tisztelendő 's tudós Széchy Ágoston urnak. Pesten, Esztergomi Beimel József betűivel*
- Nádor Orsolya 2002a. *Nyelvpolitika: A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. Budapest, BIP.
- Nádor Orsolya 2002b. Néhány gondolat a XIX. századi magyarnyelv-oktatásról. *Hungarológiai Évkönyv* 3: 160–169.
- Szántó Lőrinc 1956. A nyelvlogikai iskola első magyar tankönyvírója. *Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve*. 89–102. acta.bibl.u-szeged.hu/17261/1/tanarkepzo_1956_089_102.pdf/
- Széchy Ágoston Imre 1839. *Az anya-nyelv tanítása' szükségéről, s módjáról*. Tudományos Gyűjtemény VI: 49–82.
- Széchy Ágoston Imre 1840. *Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva*. Pesten, Hartleben Konrad Adolf tulajdona (Második kiadás).
- Széchy Ágoston Imre 1845. *A nevelés s oktatástan vázolata az elemi tanítók használatára*. Hartleben Konrad Adolf sajátja, Pesten.
- Szili Katalin 2001. A magyar főnévi esetrendszer sajátosságairól. *Hungarológiai Évkönyv* 2/1: 34–48.
- Toldy Ferenc 1872. Széchy Ágoston emlékezete. In: *T. F. Összegyűjtött munkái V. kötet. Gyász- és emlékbeszédek*. 290–293. (Eredetileg megjelent: Akadémiai Értesítő 1852. március, XII. évf. II. szám, 153–154.)

Sturcz, Zoltán

**A course book from the Reform Era – Ágoston Imre Széchy:
*Elementary Hungarian grammar practically presented, 1840***

This paper is a review of a 19th century grammar book, indicated in the title. After presenting the biography of the author and outlining the motivating factors for the writing of the book, the paper gives a detailed description of the structure, methodology and innovations of this unique grammar book. It is argued that with its novel solutions (theoretical basis in linguistic logic, indirect method, the central role of the verb, well-planned and practical structuring), Széchy's *Elementary Hungarian* stands out from among other grammars written in the 1840s.